

Nová
beseda

Andrea Slováková

Co je nového ve filmové vědě

5

Co je nového ve filmové vědě

Andrea
Slováková

Katalogizace v knize – Národní knihovna ČR

Slováková, Andrea, 1981-

Co je nového ve filmové vědě / Andrea Slováková. – 1. vydání. – Praha :

Nová beseda, 2020. – 1 online zdroj. – (CJN ; 5)

České a anglické resumé

Obsahuje bibliografie, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-88383-14-7 (online ; pdf)

791.32

– filmová věda – 21. století

– monografie

791 – Film. Cirkus. Lidová zábava [3]

Kniha vychází díky podpoře
Státního fondu kinematografie.

fondu
státní kinematografie
fond
kinematografie

Text © Andrea Slováková, 2017

Cover & layout © Belavenir, 2017

Photo © Karel Cudlín, 2017

© Nová beseda, 2020

ISBN 978-80-88383-14-7

Obsah

Úvod	7
Kde se „děje“ filmová věda	11
Aktuální témata a metodologické přístupy	15
Zkoumání produkční kultury	25
Festivalová studia	32
Filmozofie	39
Film a neuroestetika	44
Jak se díváme na filmové dílo	48
Historické myšlení o filmu	51
Jak si filmová studia poradí s proměnou audiovizuální krajiny	57
Závěr	62
Co číst dál	64
Souhrn	67
Summary	68
Použitá literatura	69
Citovaná audiovizuální díla	74
Rejstřík	75
O autorce	78

Úvod

Věda o filmu zahrnuje historické a teoretické zkoumání i kritickou reflexi filmu, jeho institucionálního zázemí, estetiky a vnímání filmového díla. Akademický obor se v současnosti nejčastěji nazývá filmová studia (*film studies*) a vyvinul se z teoretického přístupu, který poprvé institucionálně ukotvila tzv. filmologie ve Francii na konci čtyřicátých let 20. století. Touha poznávat, popisovat i analyzovat film existovala od jeho vzniku na konci 19. století a první rozsáhlejší texty registrujeme od počátku 20. století. Jedním ze znaků vývoje oboru je rozvoj metodologií používaných v bádání; filmová studia se v tomto ohledu vyvíjela v druhé polovině 20. století mohutně, i když často přebírala – a dodnes přebírají – přístupy zkoumání z jiných, převážně humanitních a sociálních, oborů. Filmovou vědu tedy vnímáme jako soubor strategií poznání filmových děl a prostoru kinematografie jakožto množiny institucí a praktik umožňujících vznik a šíření audiovizuálních obsahů.

Vycházela jsem z příspěvků proslovených na filmovědných konferencích za poslední tři roky, z vyučovaných předmětů na oborech prestižních světových univerzit, článků v recenzovaných, populárních i industry (pro filmové profesionály) časopisech, ze sledování aktivit institucí, které se věnují podpoře kinematografie anebo bádání v jejím rámci či přílehlých oblastech, a návštěv filmových festivalů a událostí napříč kontinenty a samozřejmě i z knižní produkce zejména posledních pěti let.

Pohyby v oboru s důrazem na aktuální trendy by téměř každý filmový vědec zachytil jinak, i když je nesporné, že pohledy některých teoretiků jsou si vzájemně bližší. Žádnou z knih edice *Co je nového?* nelze číst jako vyčerpávající a kompletní přehled, a taky nelze předpokládat, že by byla napsána

bez subjektivního výběru priorit či hierarchizace přístupů, myšlenkových rámců anebo objevů. Žasneme nad různorodými věcmi.

Moje pozice je předurčena třemi orientacemi: jako badatelka se zabývám především kognitivismem, neuroestetikou, festivalovými studii, dějinami a metodami dokumentárního filmu, profesně jsem kurátorkou dokumentárních a experimentálních filmů a zároveň jako praktička natáčím dokumentární a experimentální filmy. Subjektivita se promítá do mého výběru agendy, avšak její prezentace se opírá o zdroje anebo vychází ze zkušenosti či průzkumů aktuálních konferencí, časopisů, pracovišť nebo filmových událostí, což tomuto výběru na druhou stranu dodává snad i jistou všeobecnější platnost.

V této knize představuji primárně takové tendence přemýšlení o filmu, které mění náš náhled na vznik, roli či vnímání filmu, a to ve vztahu k technologickým proměnám audiovizuální krajiny, některým výrazným interdisciplinárním průnikům či filozofickým náhledům na film, přičemž se zaměřuji především na v nedávné době se objevující pohledy a posuny v těchto uvažováních.

Filmová studia – anebo filmová věda – neznamenají pouze kritické „ne/doporučování“ filmů či zkoumání historie kinematografie (různými způsoby). Znamenají také zkoumání toho, jak filmy působí, jak je diváci vnímají, jak díla vznikají a jak funguje infrastruktura kinematografie, jakou úlohu filmy hrají ve společnosti a jak se k nim vztahují rozličné profesní, sociální skupiny, co filmy znamenají, jak promlouvají, jaký je jejich jazyk, jaké jsou jejich vyjadřovací možnosti i co znamenají z filozofického pohledu, jaké nesou ideologické zátěže, jak reprezentují společenské, politické i estetické postoje.

V dějinách zkoumání filmu opakovaně dochází k hledání původních přístupů na úkor ukotvenosti v metodologiích

převzatých z jiných oblastí. Ohnisky těchto snah byly například manifestační texty ruských montážníků definující originální koncepcie tvorby či preskriptivní analýzy filmů, navazující na období striktně sociologického a psychologického zaměření ve filmologii, kdy rozbor slouží nejenom ke kritickému poznání a pochopení děl, ale i k pojmenování postupů a konceptů stylistické práce s filmovým médiem. Dále například pojem fotografie jako výsostné vlastnosti filmu, ontologie obrazu popsaná francouzským teoretikem André Bazinem, sémiotika filmu zkoumající postupy označování specifické pro audiovizuální zobrazování, filmová naratologie zabývající se způsoby, podobami a prostředky filmového vyprávění, rozvoj různých druhů analýzy filmového díla a také formulace rozličných členění filmové produkce¹ – takováto hledání původního teoretického uchopení filmu, které by se neopíralo o jiné disciplíny, je jednou z výrazných snah filmových vědců minulosti i současnosti. Z nejnovějších pohybů v oboru vědění o filmu lze za tendenci vycházející především z postupů vlastních tvorbě a vnímání filmu považovat přístup tzv. *artistic research*, uměleckého výzkumu, či spíše výzkumu skrze umění, v našem případě audiovizuální dílo.

Do pole poznávání audiovize však samozřejmě i v současné době zasahují další vědy, jak výzkumnými metodami, tak vůbec nastolováním otázek a problémů ke zkoumání. Analýza publik a chování diváka, kterou otevřela kulturní studia v šedesátých letech 20. století, je momentálně aktuální například v kontextu ekonomických mechanismů v rámci kreativních

¹ Zatímco teorie žánrů je ve svých východiscích rovněž rozkročena mezi disciplínami, některé taxonomické systémy vycházejí z vlastností příznačných pouze pro film (například mody reprezentace – konkrétně uplatněné například v systému třídění dokumentárních filmů vytvořeném americkým teoretikem Billem Nicholsem; vycházejí z různorodých přístupů k zobrazování skutečnosti, definuje výkladový, observační, poetický, participační, performativní a reflexivní modus reprezentace).

průmyslů, ve zkoumání alternativních distribučních okruhů, jakými jsou festivaly či eventová distribuce, ale hraje roli také v aplikaci neurověd na výzkum vnímání filmu.

S otázkou vymezení oboru souvisí i hledání přístupu, jak psát historii filmu. Sumarizace dějin skrze velká jména tvůrců a kanonizaci vybraných děl či lineární pojetí „vývoje“ filmu prošly kritickou revizí směrem k pojetí sledujícímu výrobní podmínky, infrastrukturu, možnosti a podoby prezentace, podoby uvádění a vnímání audiovizuálních děl.

Kde se „děje“ filmová věda

Identitu oboru určují kromě předmětu zájmu a výzkumných otázek také metodologie k jejich zkoumání, existence a rozvoj kritické reflexe, systematické vzdělávání odborníků a inovace nástrojů k bádání, reflexi i vzdělání. Zájem kritiků a teoretiků umění o film můžeme vystopovat do dvacátých let 20. století, kdy významně přispěli do debaty, zda je film umění. První systematizovanou reflexí rozvíjenou na akademické půdě byla filmologie, která se konstitovala jako samostatná disciplína ve Francii po druhé světové válce a mezi své přístupy zahrнула aplikaci psychologie a sociologie. Zkoumání filmu si v šedesátých letech osvojilo sémiotiku, nauku o znacích a procesu označování (původně v jazyce a literatuře), pragmatičtější přístup, tedy výzkum publika a způsobů komunikace díla s divákem, či psychoanalýzu aplikovanou především na výklad filmu. Zájem o film byl v osmdesátých letech ovlivněn kulturními studii, tedy vsazením objektů zájmu do společenských, historických a ideologických souvislostí. Výzkum filmového publika pak probíhal v rámci recepčních studií a adaptace sociologických přístupů. Vlivným proudem se stala naratologie, tedy zkoumání prostředků a působení rozličných způsobů filmového vyprávění, ideologické zkoumání filmu, zejména z feministických pozic, a kognitivismus jakožto identifikování a pojmenovávání poznávacích a emočních mechanismů při vnímání filmu. Další výrazná východiska nachází poznávání filmu v disciplíně estetiky a ve filozofii (či filozofiích, pokud je budeme vnímat více jako širší pole poznání než jako jednu ucelenou vědní disciplínu). Pod dnešním názvem *film studies* tak rozumíme akademický obor využívající interdisciplinární metodologie, rozvíjející historii,